

Türkiye: Son 30 Yılda İnsan Hakları Ve Kayıplar*

Hüsnü Öndül

Son otuz yıldan bahsettiğimizde kaçınılmaz olarak 20.yüzyıla döneceğiz.

20.yy.ın son yirmi yılı birbirinin devamı niteliğindeki iki on yılı (80’li ve 90’lı yıllar) anlatır bize.

Bir tarih var, çok önemli: 12 Eylül 1980! Askeri darbe!..

80’li yılları bu tarihle başlatarak analiz etmeye çalışalım.

Darbe ile zaten militer, otoriter/totaliter özellikleriyle bilinen sistem yeniden inşa ve tahkim edildi.12 Eylül 1980 tarihi ile milletvekili genel seçimlerinin ardından toplanan TBMM Başkanlık Divanının oluşmasına kadar geçen(6 Aralık 1983)sürede Anayasa dahil 800’den fazla yasa çıkarıldı. Bu sayıya kanun hükmünde kararnameler, tüzükler,yönetmelikler ve genelgeler dahil değil.

Oluşturulan sistem “önce devlet” diyordu; insanı da “Türk” olarak tanımlıyor ve tanıyordu. Anayasaya tek dil, tek din, tek etnisite, tek ideoloji, tek kültür, tek düşünce ve görüş hakimdi. Sistemin merkezinde asker vardı. Etrafında da üniversiteler ve yargı. Sistem sürekli yeniden üretiliyordu. MGK, askeri yargı ve genel olarak yargı yeniden yapılandırıldı. YÖK sistemine geçildi.

12 Eylül uygulamaları ise her gün milyonlarca insanın canını yakıyordu. İHD’nin ilk Genel Başkanı Nevzat Helvacı 12 Eylül’ün ilk bilançosunu 1991 yılında Muğla’da bir toplantıda açıklamıştı. Sonraki yıllarda bu bilanço zenginleştirildi. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bakımından durum vahimdi. Yaşam hakkı açısından(madde 2) sonuçlar şöyleydi: 7 bin kişi için ölüm cezası isteniyordu.517 kişiye ölüm cezası verilmişti. Bu cezalardan 49’u infaz edildi.Cezaevlerinde 299 kişi yaşamını yitirdi.En az 171 kişi işkenceden yaşamını yitirdi.İşkence yasağı bakımından (madde 3) yüz binlerce kişinin işkence mağdur olduğunu söylemek olası.Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının ihlali bakımından(madde 5) 650 bin kişinin gözüaltına alındığını bazı verilere göre bunun bir milyon olarak ifade edildiğini belirtelim.Bu sayılar aynı zamanda işkence görülenleri de işaret ediyor.71 bin kişi TCK’nın 141-142 ve 163.maddelerinden yargılandı ve böylelikle ifade özgürlüğü (madde 10) hakları ihlal edildi.937 film yasaklandı(madde 10), 23 binden fazla derneğin faaliyetleri durduruldu(örgütlenme özgürlüğü madde 11); binlerce öğretmen ve öğretim üyesinin işine son verildi, 388 bin kişiye pasaport verilmedi, 30 bin kişi yurtdışında siyasi mülteci olarak yaşam zorunda bırakıldı.Bu ihlalleri çoğaltmak mümkün...

İkinci on yıl, 90’lı yıllar, işte 12 Eylül darbesiyle şekillenen sisteminin hemen hiçbir kurumuna dokunulmayan, birkaç küçük iyileşme dışında (141, 142 ve 163.maddelerin ve dil yasağı öngören 2932 sayılı yasanın yürürlükten kaldırılması ve DYP/SHP koalisyonu

* Bu konuşma Anadolu Kültür/Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları’nın 15-16 Ekim 2011’de İstanbul’da düzenlediği “Hakikat Komisyonları: Dünya Deneyimleri ve Türkiye” toplantısında yapılmıştır.

döneminde, 1992 yılında mini CMUK değişiklikleri) sistemi aynen devam ettiren uygulamalarla geçti. Üstelik yeni unsurlar da eklendi. Mesela, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, DGM'ler ve OHAL hukuku ve uygulamaları...

90'lı yıllar Cumhuriyet tarihinin en kanlı dönemidir. Bu dönemi "Kürt savaşı" olarak da nitelenebilir. 3700 köy ve mezra bu dönemde boşaltıldı. Milyonlarca insan terk etmek zorunda kaldı yerleşim yerlerini... Yaklaşık 30 bin PKK militanının ve yaklaşık 7-8 bin güvenlik mensubu ve bir o kadar da sivil insan bu dönemde yaşamını yitirdi. Silahlı çatışmalar 90'lı yıllarda yoğunlaştı. Zorla kaybetmelerin %80'i bu dönemde gerçekleşti. Zorla yerinden etmelerin (boşaltılan köyler) büyük bir kısmı da bu dönemde gerçekleşti.

Yukarıda zorla boşaltılan köylerin sayısını verdik; o köylerin 1500'ü sadece 1994 yılında gerçekleşti. Zorla kaybedilenlerin 328'i yine 1994 yılındadır. Silahlı çatışmalarda 1994 yılında 5000 kişi yaşamını yitirmiştir. 1995 yılında silahlı çatışmalarda 3894 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu sayı 1996 yılında 2859 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler İHD'nin internet sitesindeki bilançolarda yer alıyor.

Zorla kaybedilme olgusu da esas olarak 90'lı yılların karakteristik uygulamaları arasındadır. İHD 18 Aralık 1992 tarihinde yaptığı bir basın açıklaması ile, "Kayıplar Bulunsun" sloganı altında bir kampanya başlatmıştı. O açıklamada 1991'den itibaren kaybolanların sayısının 16 olduğu, 12 Eylül öncesinde 3 ve 12 Eylül döneminde de 6 kişinin zorla kaybedildiği bilgisi yer almaktaydı. İHD kayıplarla ilgili, 1993, 1994, 1995, 2004 ve 2005 yıllarında İnsan Hakları Bülteni'nin özel sayılarını kayıplar konusuna ayırdı. İHD 1 Haziran 1995 yılında "kayıplara son, sorumlular yargılsın" sloganı ile kampanya başlattı. İHD İstanbul Şubesinde kayıplar komisyonu kuruldu ve komisyon "Cumartesi anneleri" ile birlikte kayıplar mücadelesinin öncülüğünü yaptı. Bilançolarda sayılar devamlı değişmektedir. Bir dönem kayıp listesinde yer alan bazı kişilerin cezaevinde olduğu, bazılarının faili meçhul cinayetlerde öldürüldüğü ya da yargısız infaza maruz kaldığı anlaşılmaktadır. 2004 yılında çeşitli İHD yayınlarında (söz gelimi "Kayıpları Unutmadık" kitabında) sayı 834 olarak bildirilmekteydi. İHD internet sitesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne intikal etmiş 16 başvurunun kararlarına yer verilmektedir. Kayıplar konusunda AİHM tarafından verilmiş, Ertak/Türkiye, Timurtaş/Türkiye, Akdeniz ve Diğerleri/Türkiye, Çiçek/Türkiye ve İrfan Bilgin/Türkiye kararları çok önemli, yol gösterici kararlardır. Bu kararlarda devletlerin insan haklarını koruma yükümlülüklerine işaret edilmektedir. Bu konuda bir istemi de dilek getirmek gerekiyor. Türkiye Birleşmiş Milletler Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilemeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi'nin tarafı olmalıdır. Bu bahsi bitirmeden İHD Diyarbakır Şubesinin 21 Eylül 2010 tarihli "Türkiye'de Toplu Mezarlar Raporu"na da değinmek isterim. Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde 20 ilde İHD, toplu mezar iddialarında bulunduğu Rapor etmektedir. Buna göre 224 toplu mezarda 3058 kişinin cenazesi vardır. Bu mezarların Minnesota Protokol'üne uygun açılması zorunluluğu bulunmaktadır.

21.yy.ın Türkiyesi ise bir geçiş Türkiyesidir."AB süreci" denilen sürece denk gelir bu dönem. AB'ye yazılıyor artılar ama altında milyonlarca Türkiye insanının emeği, mücadelesi var, iyileşme süreçlerinin. AB'nin etkisini de yadsımamadan, hem Ecevit, hem de Gül ve Erdoğan hükümetlerini de anmalıyız. Bu kayıtları da düşmek lazım.

20.yy son yirmi yılından farklı olarak 21.yy.ın ilk on yılı travmadan çıkma ve demokrasiye doğru yönelme sürecidir. Geçiş dönemi adaletinden bahsettiğimiz ve gerçekleşme ihtimalinin olanaklı ve mümkün olduğunu düşündüğümüz yıllar...

Bu dönem, 60'dan fazla yeni yasanın çıktığı, 70'den fazla yasada yüzlerce değişikliğin yapıldığı, 10 uyum paketinin çıktığı bir dönemdir. Yaşam hakkı,işkence yasağı, ifade özgürlüğü,kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı,toplantı ve dernek özgürlükleri, Vakıflar mevzuatı, azınlıklar ve kültürel haklar alanında önemli ilerlemeler sağlandığı ama uygulamada da ciddi sıkıntıların baş gösterdiği yıllar...Darbe anayasasının 2001,2004 ve en son 2010 yılları değişikliklerine karşın toplumun,siyasilerin yeni baştan anayasa ihtiyacını hissettiği ve taahhütlerde bulunduğu yıllar...

İHD'nin 1999'dan itibaren hazırladığı mukayeseli bilançolarına göre pek çok kategoride son 10 yılda pek çok açıdan iyileşme görülmektedir. Bazılarına değinmek gerekirse, 1999 da gözaltına alınan insan sayısı 50318dir.Bu sayı 2005 yılında 2702'ye düşmüştür.2010 yılında bu sayı 7100'dür.Faili meçhul siyasal cinayet 1999'da 205 iken 2005 te bu sayı 1'e(bir) düşmüştür.2010 yılında bu sayı 22 dir. Çatışmalarda ölümler 1999 yılında 857 iken bu sayı 2002 yılında 30'a düşmüştür.2010 yılında bu sayı 244'ü bulmuştur. Kapatılmak istenen siyasi parti,dernek,sendika, 1999da 169 iken 2005 yılında bu sayı 5'e düşmüştür.Bu sayı 2010 yılında 11'dir.

AB sürecindeki hukuki reformların hızında, sistematüğinde ve niteliğinde sorunlar bulunmaktadır.Süreç bütüncül yaklaşımdan uzak ve belirli bir istikrarı içermeyen özellikler de taşımaktadır.

Geçiş döneminde konjonktürel gerilemeler de yaşanıyor. Bilançolarda bunları da görmek mümkün.Aynı zamanda söz gelimi 2006 ve 2007 yıllarındaki Terörle Mücadele Kanunu ve Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu değişiklikleri de geriye doğru atılmış hukuki adımları göstermektedir.

Ama makro ölçekte bakıldığında demokrasiye doğru bir yönelim var.Bu açıdan geçiş dönemi Türkiye'si insanlara umut vermektedir.

Bütün insan hakları ihlallerinin sorumlularının aranacağı, bulunacağı ve geçmişle hesaplaşmanın yaşanılacağına dair bir umut...